

TORPET HÄLLKANA

Hällkana 1:1 i Bro socken

Upplands-Bro kommun, Stockholms län

Kulturhistorisk dokumentation och värdering

Januari 2017

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Rapport 2017:13
Diarienummer 2015: 160

CC BY 04

Stockholms läns museum

Forograf: Rolf Hammarskiöld, Stockholms läns museum

Fotoinnehavare: Stockholms läns museum

Omslag: Södra gaveln och östra långsidan på torpstugan i Hällkana

Baksidan: Beskrivningar av Hällkanas kammare och kök på 1910-talet,
nedtecknade av Gunhild Rosén som bodde där

Produktion: Stockholms läns museum

Förord

Denna rapport färdigställdes i januari 2017, på uppdrag av Upplands-Bro kommun, inom ramen för en inventering 2016 av utvalda kommunägda fastigheter. Syftet var att redogöra för byggnadernas historia, nuläge och kulturhistoriska värde. Noterade vård- och underhållsbehov redovisas även. Rapporten är tänkt att tjäna som underlag inför framtida politiska prioriteringar gällande bevarande och förvaltning.

Stockholms läns museum 2017-01-20

Rolf Hammarskiöld
Bebyggelseantikvarie

Innehåll

Aktuell karta och flygfoto	4
Miljöbeskrivning	5
Kort historik	5
Byggnadsbeskrivning	6
Kulturhistorisk värdering	8
Vård- och underhållsbehov	8

Aktuell karta och flygfoto

Ovan ses ett aktuellt utdrag från Tötortskartan för Stockholms län. Den gula linjen markerar gränsen för Lejondals naturreservat. Öster om torpet Hällkana passererar Upplands-Broleden. På flygbilden nedan ses till vänster Hällkana friluftsgård med tillhörande badplats vid Lejondalsjön, till höger torpet Hällkana. Längst ner ses torpet Hällkana med omgivande, stenbundna hagmarker. (Flygbilden togs 2015 och ligger till grund för tötortskartan.)

Miljöbeskrivning

Landskapet öster om Lejondalssjön präglas av små åkertegar, ängar och hagar, vilka förut brukades av torpställen under godset Lejondal. Ett av torpen var Hällkana, som med sina gamla brukningsmarker nu ingår i ett naturreservat.

Stugan omges av stenbundna betesmarker, i terräng som sluttar västerut mot Lejondalssjön. Fotot togs 2016-07-28.

Kort historik

Hällkana var under 1800-talet och 1900-talets första decennier ett torp under godset Lejondal, vars huvudbyggnad ligger på andra sidan Lejondalssjön. I början av 1900-talet beboddes torpstugan av en familj med fyra barn.¹ Vid sidan av jordbruket fick hushållet inkomster från torgförsäljning av bär, grönsaker och uppfödda kycklingar.

Hällkana var i bruk som torp fram till 1943, då Lejondals gård såldes till Stockholms stadsmission. Ägarbytet sammanföll med att torparinstitutionen avskaffades i Sverige.

Då Hällkana inventerades 1971 hade torpstugan blivit sommarställe. Den övergick i kommunens ägo efter 1975, genom avstyckning från Lejondals gård. Numera disponeras stugan av Friluftsförbundet, som samlingslokal. Övernattningsmöjlighet finns, men har inte utnyttjats på senare år.

Reparationer har skett i kommunal regi, bland annat en takomläggning då tidigare enkupiga tegelpannor ersattes med trapetskorrugerad plåt. Av utseendet att döma blev fasadpanelen till stor del utbytt.

Växtligheten tätar på omgivande hagmarker, som inte längre betas. Fotot togs 2016-08-03

¹ En berättelse ur mitt liv, nedtecknat den 25 januari av Gunhild Margareta Rosén, född i Hällkana 1904.
www.ukforsk.se

Byggnadsbeskrivning

Torpstugan är sannolikt från första hälften av 1800-talet, byggd i en våning med vind. En senare tillkommen farstukvist finns utbyggd på västra långsidan. Utanpå östra långsidan finns ett uthus, f d fårstall. Stugan omges av stenbundna betesmarker, i terräng som sluttar västerut mot Lejondalssjön.

Grund: Grundmur är lagd av gråsten, senare tätad med cement. Som ventiler tjänar tegelrör, av samma typ som förr togs till dräneringar.

Stomme: Stugans väggar är timrade, med utknutar. På östra väggen sitter en följare. Farstukvisten har regelstomme. Östra sidans fårhus/skjul har stolpresta panelväggar.

Fasad: Faluröd locklistpanel, med firsidiga locklister utan fas. Nedtill avslutas fasadpanelen med sockelbräder. Kring knutarna sitter vita knutlådor. Dörr- och fönsteröppningar har vitmålade foder. På gavlarna sitter dubbla, vitmålade vindskivor, samt plåtöverliggare. Norrsidans utbyggnad har faluröd lockpanel.

Fönster: Fönstersnickerierna är vitmålade. På gavlarna och på södra långsidan sitter inalles fem fönsteröppningar, indelade med mittpost. I karmarna sitter kopplade utåtgående bågar, vardera spröjsade i två rutor. På norra långsidan sitter ett mindre fönster, indelat med mittpost. I karmarna sitter kopplade utåtgående bågar utan spröjsverk. Normalt är fönstren tillslutna med luckor på utsidan.

Södra gaveln och sydvästra knuten. Fotot togs 2016-07-28.

Västra köksfönstret 2016-07-28

Skorstenen är murad med stortegel och utkragad.

Farstukvisten har tegeltak.

- Dörrar:** På farstukvisten och norra gaveln finns utåtgående vitlackade dörrar, från omkring 1980, försedda med säkerhetslås.
- Yttertak:** Sadeltak buret av åsar och täckt med trapetskorrugerad plåt, lackad i grå nyans. På farstukvisten ligger tvåkupigt lertegel, omlagt för cirka 10 år sedan.
- Skorsten:** I norra takfallet sitter en tegelmurad, utkragad skorsten, överbeslagen med grålackad plåt. (provtryckt för fem år sedan)
- Takavvattning:** På del av östra sidan sitter en hängränna av galvaniserad, svartlackad plåt samt anslutande stuprör med böjda krökar på knuten i sydost.

Interiör

Farstu

Golv med blå plastmatta, väggar av boardskivor som tapetserats med glasfiberväv och skivklätt, vitmålat tak.

Köket/Stugan

Större delen av köket har trägolv av 1960-talstyp, med spåntade, lackade bräder lagda i stugans längdriktning. I norra delen ligger plastmatta. I östra delen är golvet upphöjt, lagt med bräder på senare år efter myrsanering. Väggar och tak är klädda med vitmålad pärlspåntpanel.

Centralt finns en kökseldstad, med murad kåpa. I den ursprungligen öppna härden har senare tillkommit en järnspis, *Husqvarna No 028*. Bakugnen tillsluts med en välvd järnlucka *Husqvarna No 1*. Köksskåpen är av 1950-talstyp, med ursprungliga låsreglar och med furuknoppar av 1970-talstyp.

Kökseldstaden med tillhörande bakugn tar stor plats.

Kammaren

I kammaren finns trägolv av 1960-talstyp, med spåntade, lackade bräder lagda i stugans tvärriktning.

Väggarna är klädda med boardskivor och tapetserade. I taket sitter skivor med strukturtapet. Till köket leder en ramverksdörr av tidig 1800-talstyp, sannolikt ursprunglig, med tre fyllningar och utanpåliggande kammarlås.

Yttertaket har av glespanel och hyvlade spån, som underlag för den yttre plåttäckningen.

Dörren mellan kammare och kök är sannolikt ursprunglig.
Fotot togs 2016-07-28

Vind

Genom lucka i norra gavelröstet sker tillträde till vinden. Där ligger konstruktionen synlig. Yttertaket bärs av åsar, som vilar på gavlar och stolpar inne på vinden. Som underlag för den yttre plåttäckningen tjänar hyvlade spån på horisontell glespanel. På en del av västra takfallet ligger sentida, vertikal underlagspanel. Vindsbjälklaget har isolerats med spån. Murstocken är putsad och vitkalkad. På vinden förvaras fönsterbågar, vilka sannolikt suttit i stugan före de nuvarande.

Kulturhistorisk värdering

Torpet Hällkana betyder mycket för den historiska förståelsen och upplevelsen av omgivande kulturlandskap. Som inslag i Lejondals naturreservat har stugan därför stort kulturhistoriskt värde.

Vård- och underhållsbehov

- Växtligheten har tilltagit nära intill stugans norra gavel och östra långsida. Rökning krävs, främst för att undvika kvarstannande fukt och mögel.
- Med tanke på byggnadsklimatet är också angeläget att förbättra vattenavledningen. Hängrännor och stuprör bör sättas upp på västra sidan och på stupröret i sydost bör funktionen kontrolleras och förbättras.
- Skorstenens tegelmur bör snarast fogas om.
- För drygt fem år sedan provtrycktes skorstenen och godkändes för eldning, inför installation av ny kamin i kammaren. Dessvärre stals kaminen innan den hann monteras. Av hänsyn till både husets och skorstenens fortbestånd vore önskvärt att ansluta en kamin och regelbundet elda i den.
- Fasaderna bör rödfärgas och fönstren ommålas inom fem år
- Plåttaket blästras rent från lös färg och ommålas inom fem år

Källor

Stockholms läns museums arkiv

Bebyggelseinventering Bro socken 1971, av Elisabet Tegner

Upplands-Bro kulturhistoriska forskningsinstitut, www.ukforsk.se

En berättelse ur mitt liv, nedtecknat den 25 januari 1976 av Gunhild Margareta Rosén, född i Hällkana 1904

**Här följer beskrivningar av Hällkanas kök och kammare på 1910-talet,
nedtecknade av Gunhild Rosén som då bodde där**

Köket var stort, som det alltid var förr i tiden, men far delade av det så det blev en garderob, samt en sovplats för någon av oss barn.

I köket hade vi en "Karl Johan" soffa med vitt överkast, samt något rustikare soffa av trä, en skänk samt ett slagbord med stolar. Golvet hade breda granplank, som skurades varje vecka. På vintern täcktes hela golvet med trasmattor för att det skulle vara varmare. Väggarna hade grön pärlspånt.

I kammaren fanns en imperialsäng med ett vitt överkast med spetsmönster, som min mor hade virkat själv som ung, en byrå, en spegelskänk, ett rakbord med oval spegel, en 3 mans soffa med rödrandigt tyg, runt bord i mitten av rummet med fyra stolar i rotting i rygg och sits, ett klädskåp, samt blombord. Textilier var trasmattor, som mor vävt själv, samt stärkta trådgardiner och 2 stora urnor i ett fönster, med glaskulor, som man kunde spegla sig i.